

TIBBIYOTGA OID TERMINOLOGIYADA BA'ZI LOTINCHA ATAMALAR KELIB CHIQUISHINING METAFORIK XUSUSIYATLARI HAQIDA

Muhammadali Turdaliyevich TOSHXONOV

Dotsent

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Toshkent, O'zbekiston

METAPHORICAL ORIGIN OF LATIN TERMS IN CLINICAL TERMINOLOGY

Mukhammadali Turdaliyevich TOSHXONOV

Assistant professor

Uzbekistan State World Languages University

Tashkent, Uzbekistan

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ МЕТАФОРИЧЕСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ НЕКОТОРЫХ ЛАТИНСКИХ ТЕРМИНОВ В МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Мухаммадали Турдалиевич ТОШХОНОВ

Доцент

Узбекский государственный университет мировых языков

Ташкент, Узбекистан

UDC (УО'К, УДК): 81'373.46

For citation (Iqtibos keltirish uchun, для цитирования):

Toshxonov M.T. Tibbiyotga oid terminologiyada ba'zi lotincha atamalar kelib chiqishining metaforik xususiyatlari haqida. //O'zbekistonda xorijiy tillar. — 2024. — 10-jild, № 1. — B. 117-128.

<https://doi.org/10.36078/1710234162>

Received: January 16, 2024

Accepted: February 17, 2024

Published: February 20, 2024

Copyright © 2024 by author(s).

This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0).

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Open Access

Annotatsiya. Maqolada lotin tilidagi tibbiyotga oid terminlarning metaforik xususiyati kompleks tadqiq qilindi. Tibbiyotga oid terminologiyadagi lotin tilidagi atamalarni aniqlash va tahlil qilish maqolaning maqsadi hisoblanadi. Tadqiqot metodologiyasi hamda tadqiqot materiallari sifatida lotin tili terminologiyasi lug'atlari, shuningdek, lotin tili bo'yicha darsliklardan tanlab olingan atamalardan foydalanilgan. Tahlilni amalga oshirishda lingvistik tadqiqotning tavsifiy, leksik-semantik, strukturaviy, qiyosiy usullaridan foydalanildi. Maqolada 50ta tibbiyotga oid terminlarning etimologik, semantik hamda strukturaviy tahlili amalga oshirilgan. Etimologik kuzatishlar asosida atamalarning 5ta asosiy guruhi tasniflandi: hayvonlar tasvirida shakllangan zoomorf atamalar; muayyan harakatga asoslangan atamalar; antik mifologiyadan ismni o'z ichiga olgan atama-mifologizmlar, shuningdek, tashqi belgilarning o'xshashligiga asoslangan atamalar. Ushbu maqolada tibbiyotga oid terminologiya bilan bog'liq ba'zi lotin atamalarining tuzilishi va kelib chiqishi o'rganildi. Tahlil natijalariga ko'ra tibbiyotga oid lotincha atamalar orasida metaforik xususiyatga ega misollar aniqlandi. **Kalit so'zlari:** lotin tili; atamalar; tibbiyotga oid; metafora; etimologiya.

Abstract. This article provides a comprehensive study of the metaphorical nature of Latin clinical terms. The purpose of the study is to identify and analyze Latin terms in clinical terminology. Dictionaries of Latin terminology, as well as selected terms from textbooks on the Latin language, were used as research methods and materials. The analysis used descriptive, lexical-semantic, structural, comparative methods of linguistic research. An etymological, semantic and structural analysis of 50 clinical terms was carried out.

Based on etymological observations, we identify 5 main groups of terms; zoomorphic terms formed in the image of animals; a group of terms based on a specific action; mythologism terms containing names from ancient mythology; as well as terms based on the similarity of external characteristics. This article examines the structure and origin of some Latin terms related to clinical terminology. Among the Latin clinical terms, we have identified examples of metaphorical formation.

Keywords: Latin language; terms; clinical; metaphor; etymology.

Аннотация. В статье проводится комплексное исследование метафорической природы латинских медицинских терминов. Цель исследования — выявление и анализ латинских терминов в медицинской терминологии. В качестве методики и материалов исследования использовались словари латинской терминологии, а также избранные термины из учебников по латинскому языку. В анализе использовались описательный, лексико-семантический, структурный, сопоставительный методы лингвистического исследования. В ходе исследования проведен этимологический, семантический и структурный анализ 50 клинических терминов. На основе этимологических наблюдений мы выделяем несколько основных групп терминов: зооморфные термины, группа терминов, основанная на конкретном действии; термины-мифологизмы, содержащие названия из античной мифологии; а также термины, основанные на сходстве внешних признаков. В данной статье исследуется структура и происхождение некоторых латинских терминов, относящихся к медицинской терминологии. Среди латинских медицинских терминов мы выделили примеры метафорического образования.

Ключевые слова: латинский язык; термины; медицина; метафора; этимология.

Kirish

Lotin tili — tibbiyot mutaxassisligini o‘qitishning ajralmas elementi bo‘lgan kasbiy yo‘naltirilgan fan. Tibbiy atamalar lotin tilida ishlatiladigan ko‘plab metaforalar bilan ajralib turadi. Ular atrofda voqelikni, uning milliy, ijtimoiy va kasbiy farqlarini his qilishning umuminsoniy qoidalarini aks ettiradi (7).

Tibbiyot terminologiyasi butun tibbiyot tarixi davomida yaratilgan va tibbiyot fani bilan parallel ravishda rivojlanishda davom etmoqda. Har bir mutaxassis, mutaxassisligidan qat’i nazar, doimiy ravishda yangilanib turadigan va yangi yaratilgan professional tildan to‘g‘ri foydalanishi va muayyan atamalarning paydo bo‘lishini belgilaydigan qoidalar va qonunlarni tushunishi kerak. Har qanday mamlakat tibbiyot xodimlari o‘z ona tili asosida paydo bo‘lgan atamalar bilan bir qatorda qadimgi yunon va lotin tillari asosida paydo bo‘lgan ko‘plab xalqaro, umume’tirof etilgan atamalardan foydalanadilar. Ushbu atamalar tabiatan universal bo‘lib, umumiy foydalanishga kirgan va ularning millatidan qat’i nazar, mutaxassislar uchun tushunarli. Bunday xalqaro atamalar har qanday davlatda, shu jumladan, Rossiyada hamda ispan tilida so‘zlashuvchi mamlakatlarda tibbiyot fanining asosiy fondini tashkil qiladi.

Tibbiyot terminologiyasida keltirilgan semantik o‘zgarishlar bu borada ko‘rsatkichdir. Tibbiyotda metaforik atamalarning mavjudligi, inson tanasi tuzilishining o‘zi atrofda voqelik bilan assotsiativ aloqalarni va metaforik nomlarning paydo bo‘lishiga yordam beradigan tarzda

yaratilganligi bilan oqlanadi. Ma'lumki, metaforik atamalarni yaratish uchun asl ma'nodan sezilarli darajada farq qiladigan yangi semantik ma'no va aniqlikka ega bo'lishi mumkin bo'lgan obyektva hodisalar ishlatiladi. Tibbiy terminologiyada metaforik uzatishning odatiy rus tilidagi modellari qo'llaniladi. Taqqoslash, bu – asosan, obyektlarning vizual tavsiflaridir (konfiguratsiyasi, o'lchamlari, rang berishi) (9).

Tibbiyot terminologiyasining metaforik tizimi an'anaviylik va dinamizmni birlashtiradi: membrana (oyoq-qo'llar), palatum (tanglay) yoki brachium (yelka). Kuzatishlarimizga ko'ra, tibbiy terminologiyada eng keng tarqalgani — tovush belgilariga ega bo'lgan zoomorfik metafora bo'lib, ular hayvonot dunyosiga xos bo'lib, shartli ravishda odamning jismoniy holatiga o'tadi va turli alomatlar va kasalliklar tavsifida uchraydi: sichqonning chiyillashi, xirillashi, mushuk yig'lash sindromi va boshqalar (12). Qushlar, yashash joylari va hasharotlar nomlari ham tibbiyot terminologiyasida keng assotsiativ sferaga ega: g'oz terisi, qush yuzi, baliq og'zi va boshqalar. Taqdim etilgan metaforalar yangi ma'no kasb etadi. Keyingi guruh antropomorfik metafora bo'lib, uning manbayi — odamlarning fiziologik xususiyatlari, tana a'zolarining nomlari va tirik organizmning xususiyatlari. Antropomorfik metaforalarga individ tanasining qismlari va hayvonlar tanasining, ularning ichki a'zolarining nomlarini aks ettiruvchi atamalar kiradi: laringeal qorincha, egarning orqa qismi va boshqalar (11).

Tibbiy atama ixcham, aniq va bir ma'noli bo'lishi uchun uni tuzishda quyidagi talablarga rioya qilish kerak:

- adekvatlik (uning mazmuni ushbu obyekt haqidagi zamonaviy ilmiy bilimlarga mos kelishi kerak);
- aniqlik (tarkibiy tushuncha o'z mazmuni va ko'lami bo'yicha berilgan terminologiya tizimining boshqa tushunchalaridan keskin farq qilishi kerak);
- yagona ma'noga egalik (har qanday atama faqat bitta tushunchaga mos kelishi kerak, har qanday tushuncha faqat bitta atamaga mos kelishi kerak).

Tibbiyotga oid terminologiya:

1) *elementlarning xilma-xilligi:*

morbus, i m — enfermedad — kasallik;

concrementum; lithus, i m — cálculo — vena tomiri toshi;

proctologus, i m — proctólogo — to'g'ri ichak kasalliklari bo'yicha mutaxassis;

phthisiater, tri, m — tisiólogo — kasalliklar va sil kasalligining oldini olish bo'yicha shifokor-mutaxassis;

gastralgia, ae f — dolor estomacal; gastralgía — oshqozon og'rig'i;

cardiopathia, ae f — cardiopatía — umumiy yurak kasalligi;

lupus vulgaris, lupi vulgaris m — lupus — vulgaris qizil yuguruk;

2) *kasalliklarning oldini olish, diagnostika qilish bilan bog'liq jarayonlar, hodisalar, bemorlarni tekshirish va davolash usullari:*

leucocytus, i m — leucocito — oq qon hujayralari;

laryngitis, itidis f — laringitis; angina laríngea — halqumning yallig'lanish kasalligi;

osteomielit, itidis f — osteomelit — suyak iligining yallig'lanishi;

pnevmoniya, ae f — pnevmoniya — o'pkaning yallig'lanishi;

xondrogenez, f — concreción — haftaga tushadigan to'qimalarda toshlar hosil bo'lishi;

gastroptoz, f — gastroptoz — oshqozon prolapsasi;

3) *operatsiyalarning nomlari, tekshirish va davolash usullari, tibbiy asboblar, jihozlar:*

xoletsistektomiya, ae f — koletsistektomiya — o‘t pufagini olib tashlash;

stomatioskopiya, ae f — estomatioskopiya — og‘iz bo‘shlig‘ini maxsus optik asboblar yordamida tekshirish;

gemostaz, f — gemostaz — qon ketishining to‘xtashi/to‘xtab qolishi;

pnevmoliz, f — separación de la luz a partir de los tejidos adyacentes — o‘pkaning qo‘shni to‘qimalardan ajralishi;

blefarotomiya, ae f — blefarotomiya — ko‘z qovog‘ining kesilishi;

rhinoplastica, ae f — rinoplastia — burunning plastik jarrohligi.

Ushbu misollar lotincha tibbiyotga oid atamalar nomlarining ispan tilining tibbiyotga oid atamalar bilan va transliteratsiya qilingan imloni hisobga olgan holda rus tilidagi tibbiyotga oid terminologiya bilan deyarli to‘liq fonetik mos kelishini ko‘rsatadi. Ispan tibbiy lug‘atini yozishga kelsak, ispan tili grammatikasini yozish qoidalariga rioya qilish bilan bog‘liq o‘zgarishlarni kuzatish mumkin. Masalan: ispan tilida lotin tilidan farqli ravishda ae, oe, th, rh, ch, ph digraflari mavjud emas. Yozishda ular mos ravishda a, e unilari va t, r, j, f undoshlari bilan almashtiriladi. Shuningdek, logiya, opiya/opsiya, ektomiya, stomiya, tomiya, patriya, grafiya, termiya, trofiya, foniya va boshqalar kabi tibbiyotga oid yakuniy atama elementlarida stress, qoida tariqasida, ia diftongiga tushadi va shunga mos ravishda, grafik urg‘u bilan yozilgan. Ammo barcha tibbiyotga oid atama elementlari oxirgi bo‘g‘inga -ia diftongi bilan urg‘u qo‘yish qoidasiga amal qilmaydi. Shunday qilib, lotincha tibbiyotga oid yakuniy atama elementi -rrhaphia, tikish jarayonini bildiradi (glossorrhaphia — tilni tikish) ispan tilida so‘nggi bo‘g‘inga (glosorrhafia) urg‘u bilan rrafia sifatida eshitiladi. Yana bir keng tarqalgan misol “davolash” degan ma’noni anglatuvchi element therapia atamasi bo‘lib, asosiy urg‘u ushbu elementning “davolash (bilan)” ma’nosida ishlatilishiga qaratilgan. Ispan tilida, odatda -ia tugashiga qaramay, so‘zdagi urg‘u oxirgi bo‘g‘inga tushadi va shunga mos ravishda u grafik urg‘usiz yoziladi. Masalan: balneoterapiya — suv protseduralari (vannalar) bilan davolash, kinesiterapiya — fizika terapiyasi, ya’ni harakat terapiyasi (kinesia — harakat, jismoniy faoliyat).

Ushbu tadqiqotning **dolzarbli** shubhasizdir, chunki zamonaviy dunyo tibbiyot xodimi kasbiy mavzuda muloqot qilishda lotincha atama va metaforalarning 60% dan ortig‘ini ishlatadi. Bularning barchasi lotin tilining lug‘at va so‘z yasash imkoniyatlaridan faol foydalanish hisobiga fanning barcha turlaridagi iboralar to‘ldirilib borilganligi bilan bog‘liq.

Tadqiqot materiallari va metodi

Tadqiqot uchun material sifatida lotin tili terminologiyasi lug‘atlaridan tanlab olingan atamalar hamda lotin tili bo‘yicha qo‘shimcha darsliklardan foydalanildi. Tahlilni amalga oshirishda lingvistik tadqiqotning tavsifiy, tarkibiy va qiyosiy usullaridan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari

Etimologik kuzatishlar asosida atamalarining 5 ta asosiy guruhi taqdim etildi: rang turlariga asoslangan atamalar; hayvonlar tasvirida shakllangan

zoomorf atamalar; muayyan harakatga asoslangan atamalar; antik mifologiyadan ismni o‘z ichiga olgan atama-mifologizmlar, shuningdek, tashqi belgilarning o‘xshashligiga asoslangan atamalar.

1. Rang turlariga asoslangan atamalar. Asosan, bu atamalar guruhi teri kasalliklari nomlari bilan ifodalanadi, buning natijasida terining tuzilishi va rangi o‘zgaradi.

Anthrax (kuydirgi) “sibir yarasi” — yunoncha: anthrax “ko‘mir”, bu “teri kuydirgisi” — terining qaynashga o‘xshash jarohati bo‘lib, oxir-oqibat qora ko‘mir markaziga ega bo‘lgan yarani hosil qiladi” deb izohlanadi (1, 32).

Cyanosis (siyanoz) “siyanoz” — terining mavimsi – qizil rangi, terining va shilliq pardalarning ranglanishi (1, 93) — yunon tilidan kyaneos “to‘q ko‘k” (1, 207).

Xanthoma sarg‘ish rangga ega fibroma — yunoncha xanthos “sariq” (1, 102).

Melaena “melena” — qizilo‘ngach, oshqozon va yuqori ichaklarda qon ketish paytida shakllanmagan qora najasning chiqishi — yunoncha. melaina “qora” (1, 115).

Leykoderma — teridagi oq dog‘lar — yunoncha leykos “oq” va derma “teri” (13, 245).

Eritema “eritema” — dermis tomirlarining kengayishi natijasida yuzaga keladigan terining cheklangan qizarishi erithros “qizil” (13, 245).

Cirrhosis “tsirrozi” — alomatlardan biri shundaki, jigar qizil rangga ega — yunoncha kirrhos sariq, qizil (1, 208).

2. Hayvonlar tasvirida shakllangan zoomorf atamalar.

Tibbiyotga oid terminologiyada zoomorf atamalarning mavjudligi hayvonlarning qismlari va organlari bilan o‘xshashliklar aniqlanganda, inson tanasini tabiatning bir qismi sifatida konsepsiyalash haqida gapirishga imkon beradi.

Pectus carinatum “tovuq ko‘kragi” — raxitik ko‘krak — latdan. pektus “ko‘krak” va karina “qushlarda kiel” (5, 158).

Leontiasis “Leontiaz” — yunoncha moxovli bemorning yuzini sherga o‘xshash tasviri — yunoncha leon “sher” (1, 106).

Scrofulosis ‘scrofula’ — bachadon bo‘yni limfa tugunlarining tuberkulyoz yallig‘lanishi, bo‘yin cho‘chqaga o‘xshab qalin va bema‘ni bo‘lib qoladi. Scrofa ‘cho‘chqa’ (2, 909).

Ichthyosis — terining g‘ayritabiiy keratinizatsiyasi, teri tarozi ko‘rinishini oladi — yunoncha ichthyos “baliq” (1, 88).

Cancer — saraton — lot. saraton — yunoncha karkinos “saraton”. Qadim zamonlarda bu ko‘krak bezi saratoni o‘simtasining qisqichbaqa konturiga o‘xshashligi bilan bog‘liq edi (13, 234).

Elephantiasis “fil” — tana har qanday qismining doimiy o‘sishi — yunoncha. fil (1, 214).

Lupus “lupus” — ilgari bo‘ri g‘ajishiga o‘xshash teri eroziyalarini tasvirlash uchun ishlatilgan — lat. lupus “bo‘ri” (1, 111).

Sarcoma “sarcoma” — yunon tilidan — kesilganida xom baliq go‘shtiga o‘xshash o‘sma, yunon tilidan — sarx “baliq go‘shti” (1, 169).

Ranula ‘ranula’ — til osti, so‘lak bezining kanallari va bo‘laklaridan rivojlangan, qurbaqaning hiqildoq pufagiga o‘xshash, deminitiv — lot. rana “qurbaqa” (1, 163).

Angina pectoris “stenokardiya” — angina pektoris, yurak tomirlaridan spastik hodisalar — lot. pectus “ko‘krak qafasi” va angere “bo‘g‘ilib qolish” (1, 29).

3. Muayyan harakatga asoslangan atamalar.

Odatda, ushbu toifadagi atamalar ruhiy kasalliklarni anglatadi.

Agonia ‘агония’ — yunon tilidan agoniya “kurash” — bu o‘lim boshlanishidan oldingi tananing terminal holati bo‘lib, u tana hayotiy kuchlarining pasayishiga qarshi kurashishga qaratilgan kompensatsiya mexanizmlarini faollashtirish bilan bog‘liq (1, 23).

Lethargia ‘летаргия’ — xayoliy o‘lim — yunoncha letthe “unutish” va aergia “harakatsizlik” (1, 106).

Aura “аура” — hissiyot, yaqinlashib kelayotgan epileptik xurujni oldindan ko‘rish — yunoncha aura “yengil shabada, shamol” (1, 38).

Chorea “хорея” — tez, beixtiyor harakatlar — yunoncha choreia “raqsga tushish, raqsga tushish” (1, 206).

Schizophrenia “shizofreniya” — fikrlash jarayonlari va hissiy reaksiyalarning buzilishi bilan tavsiflangan ruhiy kasallik — yunoncha shizo “ajralish” va pren “jon, aql” (1, 209).

Tetanus “tetanus” — bu asab tizimining shikastlanishi bilan tavsiflangan va skelet mushaklarining tonik kuchlanishi va umumiy konvulsiyalar bilan namoyon bo‘lgan bakterial o‘tkir yuqumli kasallik; bemorning tanasi tarang, kamon ipiga o‘xshaydi — yunoncha tetatanos “kramp, kuchlanish” va boshqa yunoncha titaino fe‘li “yoydan tortmoq, nishonga olmoq” (13, 1009).

Amphorophonia — g‘orlar ustida eshitiladigan nafas olish shovqini havo oqimining bo‘sh shisha ustidan tez o‘tishi natijasida hosil bo‘lgan tovushga o‘xshaydi — yunoncha amfora “idish, ko‘za” va telefon “tovush” (7, 28).

Oedema “shish” — yunon tilidan oidao ‘shish, shishish’ (1, 210).

Eczema — terining yallig‘lanishi — yunoncha ekzeo “qaynatish” (1, 210).

4. Mifologik atamalar.

Terminologiya mifologiya orqali dunyoni anglash jarayonini yaqqol aks ettirgan. Mifologiya tibbiyotga o‘z xudolari va ma‘budalari, qahramonlari va jinlarining nomlarini berdi.

Hygienea — gigiena; salomatlik ma‘budasi Hygieia nomidan kelib chiqqan — yunoncha hygieinos “sog‘lom, salomatlik keltiradi” (1, 60).

Sirenomelia “sirenomelia” — pastki ekstremitalarning birlashishi ko‘rinishidagi rivojlanish anomaliyasi; oyoq-qo‘llar baliqning dumiga o‘xshab ketadigan tarzda birga o‘sadi va bolaning o‘zi boshqa yunoncha suv parisi yoki sirenaga o‘xshaydi seirēn ‘siren’ va melos ‘a’zo‘ (13, 934).

Hermaphroditos “germaphrodite” — har ikki jinsning xususiyatlariga ega bo‘lgan shaxs; qadimgi yunon afsonaviy mavjudoti nomidan, Germesning o‘g‘li — yunon tilidan Erkak va ayol xususiyatlariga ega bo‘lgan Germes va Afrodita (1, 59).

Mania — biror narsaga kuchli qaramlik, ehtirosning haddan tashqari darajasi; jinnilik ma‘budasi nomidan kelib chiqqan Mania — yunon tilidan mania “jinnilik, aqldan ozish” (1, 112).

Caput Medusae “Medusa boshi” — qorin old devorining varikoz tomirlari; Medusa Gorgonning boshida soch oʻrniga jingalak ilonlar bor edi (1, 113).

Thanato — “oʻlim bilan bogʻliq” maʼnosi bilan atama elementi; oʻlim xudosi nomidan Thanatos — yunon tilidan thanatos “oʻlim” (5, 202).

Psychiatria — psixiatriya; ruh maʼbudasi nomidan Psyche — yunon tilidan psyhe “jon” (13, 831).

Hypnosis — gipnoz — bu diqqatning keskin qaratilishi va taklifga yuqori sezuvchanlik bilan tavsiflangan vaqtinchalik holat; uyqu xudosi Gipnos nomidan kelib chiqqan — yunoncha gipnoz “uyqu” (1, 67).

Cyclopia “siklopiya” — bir koʻzli, bir koʻzli homilaga olib keladigan konjenital malformatsiya; afsonaviy mavjudotdan Siklop peshonasining oʻrtasida bir dumaloq koʻzli dev “yunoncha Kyclops “yumaloq” va oʻpsis “koʻz” (1, 207).

Phobia — “qoʻrquv, obsesif qoʻrquv” maʼnosi bilan atama elementi; qoʻrquv xudosi nomidan Phobos — yunon tilidan fobos “qoʻrquv” (1, 200).

5. Tashqi belgilardagi oʻxshashlikka asoslangan metafora atamalar guruhi.

Xususan, bu toifa teri kasalliklariga tegishli.

Carbunculus — soch follikulalari va yogʻ bezlari guruhi atrofida teri va teri osti toʻqimalarining oʻtkir yiringli-nekrotik yalligʻlanishi; yiringli yalligʻlanish bosqichida infiltrat markazida qora nekroz zonasi hosil boʻladi, bu lotincha, karbo “koʻmir” dan deminitivdir (1, 91).

Hordeolum — “Koʻz qovogʻidagi arpa” — kirpikning soch follikulasining yoki Zeiss yogʻ bezining oʻtkir yiringli yalligʻlanishi boʻlib, u kiprik lampochkasi yaqinida joylashgan “arpa” lotincha “hordeum” dan deminitivdir (13, 479).

Ascites “assit” — qorin boʻshligʻida erkin suyuqlikning toʻplanishi — yunoncha ascos “suyuqlik sumkasi” (1, 37).

Cysta “kist” — toʻqimalar yoki organlardagi patologik boʻshliq; yunon tilidan — pufakchaga oʻxshaydi, kystis “qabariq” (6, 211).

Diphtheria — difteriya; agar difteriya orofarenksiga taʼsir qilsa, u holda krup rivojlanishi mumkin — difteriya plyonkasi va shish bilan havo yoʻllarining bloklanishi — yunoncha difteriya “teri, plyonka, kiyingan teri” (1, 79).

Typhus “tifi” — oʻtkir siklik antroponotik infeksiya; boshqa yunonchadan yuqori isitma va intoksikatsiya fonida ruhiy kasalliklar bilan birga tifos “tutun, tuman, ongning bulutlanishi” (13, 1014).

Tophus “tof” — teri osti toʻqimalarining patologik siqilish oʻchoqlarining umumiy nomi “lotindan tofus “gʻovakli tosh” (1, 189).

Tuberculosis — “sil” — bu kasallik bilan baʼzi organlarda latlardan “sil kasalligi” deb ataladigan sil kasalligi hosil boʻladi tuberculum ‘tubercle’ (3, 781).

Muhokama

Tibbiyot terminologiyasi makroterminal tizim yoki tizimlar tizimidir. Bu shuni anglatadiki, u bir qator alohida mustaqil quyi tizimlardan iborat boʻlib, ularning har biri alohida tibbiy bilim sohasiga xizmat qiladi. Shunday qilib, har bir atama muayyan quyi tizimning elementi hisoblanadi: anatomik, gistologik, embriologik, terapevtik, immunologik, biokimyoviy va boshqalar. Har bir quyi tizim tushunchalarning muayyan ilmiy tasnifini

aks ettiradi. Makroterminlar tizimida farmatsevtika terminologiyasi bilan bir qatorda anatomik nomenklatura va tibbiyotga oid terminologiya yetakchi o‘rinlarni egallaydi. Shuning uchun tibbiyot talabalari lotin tibbiyot terminologiyasini o‘rganishni ushbu uchta asosiy quyi tizimdan boshlaydilar. Ushbu maqolada biz tibbiyotga oid terminologiyaga e’tibor qaratamiz, chunki ular lotin va yunoncha atamalaridan foydalanishdagi nutq farqini aniq ko‘rsatib beradi.

Hozirgi vaqtda terminologiya masalalari mahalliy tadqiqotchilarni alohida qiziqtirmoqda. Buning sababi, tibbiy bilimlar rivojlanishining hozirgi bosqichi atamalarni tanlash va qurish sohasida qat’iy ilmiy asoslilik bilan tavsiflanadi. Ilmiy konsepsiya mezonlari masalasi 30-yillardan boshlab tilshunoslar tomonidan o‘rganilib kelinmoqda. XX asrda terminologiya alohida ilmiy bilim sifatida shakllandi. Ko‘pgina mahalliy olimlar tibbiyot terminologiyasi, xususan, tibbiy va anatomik terminologiya sohasida tadqiqotlar bilan shug‘ullandilar (10; 4; 8) va boshqalar). Zamonaviy atama qat’iy sintaktik, semantik va pragmatik talablarga bo‘ysunadi. Terminologiya zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan nafaqat tabiiy tarixiy shakllangan mavjudot sifatida, balki ongli ravishda tartibga solinadigan atamalar yig‘indisi sifatida o‘rganiladi. Mahalliy olimlar tomonidan ta’riflangan atamaning asosiy semantik mezonlarini sanab o‘tamiz: ixtisoslik, izchillik, ta’rif, tizimlilik, bir ma’nolilik, aniqlik, kontekstdan mustaqillik, stilistik betaraflik, foydalanishning shartlilik, ma’noning o‘zgarishsizligi, sinonimlarning yo‘qligi va boshqalar. Terminning sintaktik mezonlari me’yoriylik (til me’yorlariga muvofiqligi), qisqalik va hosila qobiliyatidir. Yangi yaratilgan tibbiy atamalar adekvat bo‘lishi uchun yuqoridagi mezonlarga maksimal darajada javob berishi kerak. O‘rganilgan adabiyotlar asosida quyidagi mezonlar XX asrda atama uchun alohida ahamiyat kasb etdi, degan xulosaga kelishimiz mumkin, va bular: maxsus bilim sohasi konsepsiyasini belgilash, aniqlik, tizimlilik va aniqlik. Tibbiy bilimlarning yangi yo‘nalishlari paydo bo‘lishi munosabati bilan yangi nominatsiyalarga bo‘lgan ehtiyoj ortdi va tibbiy terminologiya doimiy ravishda yangilanib turadi. Terminologik zamonaviylik mezoniga muvofiq eskirgan atamalar almashtiriladi yoki yangi atamalar kiritiladi. Ko‘rinib turibdiki, qadimgi tibbiyot terminologiyasi bu talablarga qisman javob bergan. Rivojlanishning dastlabki bosqichlarida tibbiy terminologiya boshqa fanlarning terminologiyasidan ko‘ra ezoterizm mezonini (odamlar uchun qasddan foydalana olmaslik) bilan tavsiflangan. Tibbiy atamalarning ezoterizmini yaratishda ularning yunon-lotinchada “qobig‘i” muhim rol o‘ynagan (va hozir ham o‘ynaydi), ular faqat mutaxassislar uchun tushunarli bo‘lgan so‘zning ichki shaklini yashirgan.

Qadim zamonlarda yunon tili tibbiyotning ilmiy tili bo‘lib qoldi, chunki Rimning yetakchi shifokorlari asli yunon bo‘lib, o‘z asarlarini yunon tilida yozganlar (masalan, Galen). Biroq o‘rta asrlarda grek tili fan tili sifatida lotin tiliga almashtirildi. Anatomik atamalarning asosiy qismini lotin tilidagi so‘zlar tashkil etadi. Biroq, bir qancha yunoncha atamalar o‘zgarishsiz qoldirildi, masalan, hepar — “jigar”, thorax — “ko‘krak”, oesophagus — “qizilo‘ngach”, ganglion — “nerv ganglioni” va boshqalar. Albatta, yunoncha atamalar lotinlashtirilgan (shu tufayli so‘zlarni yozish soddalashtirilgan). Lotinlashtirilgan bir nechta yunoncha atamalar bir vaqtda umumiy tibbiy terminologiyaning ikki asosiy qismida – ham anatomik, ham

klinik nuqtai nazardan keltirilgan. Jigarning yallig'lanishi gepatit deb ataladi, garchi bu organning lotincha nomi ham bor — jecur, lekin jekorit atamasi mavjud emas, faqat gepatit. Gepatit sirrozi (jigar sirrozi) degan uzoq muddatli tibbiyotga oid atama ham mavjud. Corrugatio jecorisning lotincha ekvivalentini hech bir manbada topa olmaysiz. Shu bilan birga, dorixonada "cod jigari" atamasi ishlatiladi-jecur Aselli (7).

Shunday qilib, anatomiyada faqat yunoncha kelib chiqqan so'zlar bor, ularning lotincha ekvivalenti yo'q. Lotin tilidagi atamada yunoncha kelib chiqish belgilarini tanib olish oson: agar otning oxiri -on bo'lsa yoki yozishda yunoncha rh, th, ph, ch digraflari ishlatilsa yoki i o'rniga y bo'lsa, bular yunonchadir. Shu bilan birga, imloga qat'iy rioya qilish kerak. Hatto bitta harf ham ma'noni tubdan o'zgartirishi mumkin. Misol uchun yunoncha tifus — tifus, typus esa kasallikning muntazam hujumlari. Ma'nolarning o'zgarishiga yana bir misol: limfa so'zi sof suv, namlik, qon bilan birga asosiy tana suyuqliklaridan biri, lekin ayni paytda lymphaticum ot jinnilik ma'nosini, shuningdek, limfatiyani anglatadi va limfa so'zi jinni, obsessed. Bu misollar bir xil o'zakdan olingan deyarli bir xil ko'rinadigan so'zlarning ma'nolaridagi farqni ko'rsatadi: limfatik, a, um — limfatik, lekin limfa, a, um — aqldan ozgan. Farqi shunchaki qo'shimchada -ic qo'shimchasi tibbiy terminologiyada "asos deb ataladigan narsaga tegishli" ma'nosiga ega va — at— qo'shimchasining ma'nosi "bir narsadan iborat". Shunday qilib, tom ma'noda, limfatikus limfa bilan bog'liq va limfa limfa bilan to'ldirilgan.

Tadqiqot davomida 45ta atama aniqlanib, ular muayyan xususiyatlariga ko'ra yuqorida sanab o'tilgan besh guruhga bo'lingan. Har bir atama guruhini tahlil qilib, har bir guruh ma'lum kasalliklar guruhiga mos kelishini aniqladik.

Shunday qilib, teri rangi turlariga asoslangan atamalar guruhi teri kasalliklarining nomlari bilan ifodalanadi. Zoomorf atamalar guruhi asosan ichki organlarning jiddiy kasalliklari va insonning tashqi xususiyatlari bilan bog'liq tug'ma kasalliklarni anglatadi. Muayyan harakatga asoslangan atamalar odatda ruhiy kasalliklarni anglatadi. Mifologik atamalar guruhi asosan tibbiy psixologiyada uchraydi.

Zamonaviy tibbiyot terminologiyasining jadal rivojlanishi yangi atamalar sonining ko'payishiga olib keldi. Ilmiy tibbiy terminologiya yangi shakllanishlar, allaqachon mavjud barqaror birikmalarning ma'nolarini qayta ko'rib chiqish, atamalarning metaforik ma'noda ishlatilishiga olib kelishi tufayli kengayib bormoqda. Terminologik metaforalash ilmiy lug'atni boyitishning eng samarali usuli hisoblanadi. Terminologiyada metaforik transformatsiyaning mahsuldorligi, bizningcha, fikrni boshqa tushunarli, jonli shakllarda ifodalash, tegishli lingvistik vositalarni topish istagi bilan izohlanadi.

Xulosa

Tibbiyot terminologiyasida dunyoning metaforik tasviri va lotin metaforalaridan foydalanish tibbiy amaliyotda lingvistik madaniyat va shaxslararo muloqotning bir qismidir. Shuning uchun metaforalarni o'rganishda kelajakda ularni kompleks tahlil qilishga e'tibor qaratish zarur ko'rinadi.

Terminologik birliklarni shakllantirishning eng samarali mexanizmlaridan biri antik davrda paydo bo'lgan metaforik nominatsiya — odamni o'rab turgan narsalar yoki ularning qismlari ko'rinishi belgilarini

uzatish edi va shunday bo‘lib qoladi. Tibbiyotga oid terminologiyada shaklning o‘xshashligi bilan ko‘chirishning ustunligi asosan ekstralingvistik xususiyatga ega bo‘lgan omillarning ta’siri, xususan, tanish obyektini vizual xotirada mahkamlash qulayligi va shuning uchun atamani tanib olish samaradorligi bilan izohlanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Александровский Б. П., Соколовский В. Г. Словарь клинических терминов ‘с переводным и толковым значением. — Киев: Здоровье, 1969. — 248 с.
2. Арнаудов Г. Медицинская терминология: На пяти языках: latinum, рус., english, français, deutsch / Пер. с болг. проф. В.В. Завьялова]. 4-е рус. изд., испр. София: Медицина и физкультура, 1979. XXIV. — 943 с/
— URL^
http://elib.usma.ru/bitstream/usma/7399/1/USMU_Sbornik_statei_2022_1_93.pdf
3. Архипова И. С., Олехнович О.Г. // Методические и лингвистические аспекты греко-латинской медицинской терминологии. Материалы Всероссийской научно-учебно-методической конференции. — Санкт-Петербург, 2016. — С. 27–31. (дата обращения 22.02.22) — URL:
http://elib.usma.ru/bitstream/usma/7520/1/USMU_Sbornik_statei_2022_2_14.pdf
4. Гущина Л.Н. Из истории английских медицинских терминов, обозначающих опухоли // Журнал Гродненского государственного медицинского университета. — 2006. — № 3(15). — С. 125–129.
5. Дахунова Ф.К. Исследование специфики метафорической картины мира в медицинской терминологии.// Мир науки, культуры, образования. — 2022. — № 3 (94). — С. 458–460.
6. Дворецкий И. Х. Латино-русский словарь. — Москва, 1976. — 1096 с.
7. Ермичева В.И. Латинская терминология в медицине: справочно-учебное пособие. — Москва: Астрель, АСТ, 2009. — 222 с.
8. Заборовская О.С., Криницкий Д.Ю. Категориальные основы номинации в клинической психиатрической терминологии // Журнал Гродненского государственного университета. — 2011. — № 3(35). — С. 84-86.
9. Киселева Л.А. Терминосистема области медицины «Акушерство» // Вестник Калмыцкого университета. — 2017. — № 1(33). — С. 76-81.
10. Лиховских К. А., Олехнович О. Г. Латинские термины метафорического происхождения в клинической терминологии. — Екатеринбург, 2022. — С. 1056-1062.
11. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. Современный русский язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография: хрестоматия. — Санкт-Петербург: СПбГУ, 2002. — 205 с.
12. Назарова И.Г. Станевич С.В. Медицинские термины латинского и греческого происхождения: сравнительная характеристика по способу применения. Ученые записки Новгородского государственного университета. — 2021. — № 4 (37). — С. 437–442.

[file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/meditsinskie-terminy-latinskogo-i-grecheskogo-proishozhdeniya-sravnitel'naya-harakteristika-po-sposobu-primeneniya%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/meditsinskie-terminy-latinskogo-i-grecheskogo-proishozhdeniya-sravnitel'naya-harakteristika-po-sposobu-primeneniya%20(1).pdf)

13. Чернявский М. Н. Латинский язык и основы медицинской терминологии. Учебник. — Москва, 2007. — 448 с.

References

1. Aleksandrovskii V. P., Sokolovskii V. G., Slovar' klinicheskikh terminov 's perevodnym i tolkovym znacheniem (Dictionary of Clinical Terms with Translational and Explanatory Meaning), Kiev: Zdorov'e, 1969, 248 p.
2. Arnaudov G., *Medicinskaja terminologija: Na pjati jazykah: latinum, rus., english, français, deutsch* (Medical Terminology: in five languages: Latinum, Russian, English, français, deutsch), Sofija: Medicina i fizkul'tura, 1979, 943 p., available at: http://elib.usma.ru/bitstream/usma/7399/1/USMU_Sbornik_statei_2022_1_93.pdf
3. Arhipova I. S., Olehnovich O.G., *Metodicheskie i lingvisticheskie aspekty greko-latinskoj medicinskoj terminologii. Materialy Vserossijskoj nauchno-uchebno-metodicheskoj konferencii* (Methodological and Linguistic Aspects of Greek-Latin Medical Terminology. Materials of the All-Russian Scientific, Educational and Methodological Conference), Sankt-Peterburg, 2016, pp. 27–31, available at: http://elib.usma.ru/bitstream/usma/7520/1/USMU_Sbornik_statei_2022_2_14.pdf
4. Gushhina L.N., *Zhurnal Grodnenskogo gosudarstvennogo medicinskogo universiteta*, 2006, No. 3(15), pp. 125–129.
5. Dahunova F.K., *Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya*, 2022, No. 3 (94), pp. 458–460.
6. Dvoreckii I. H., *Latino-russkii slovar* (Latin-Russian Dictionary), Moscow, 1976, 1096 p.
7. Ermicheva V.I. *Latinskaja terminologija v medicine: spravocno-uchebnoe posobie* (Latin terminology in medicine: a reference textbook.), Moscow: Astrel', AST, 2009, 222 p.
8. Zaborovskaja O.S., Krinickij D.Ju., *Zhurnal Grodnenskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2011, No.3 (35), pp. 84-86.
9. Kiseleva L.A., *Vestnik, Kalmyckogo universiteta*, 2017, No.1 (33), pp. 76-81.
10. Lihovskih K. A., Olehnovich O. G., *Latinskie terminy metaforicheskogo proishozhdenija v klinicheskoi terminologii* (Latin Terms of Metaphorical Origin in Clinical Terminology), Ekaterinburg, 2022, pp. 1056-1062.
11. Mokienko V.M., *Slavjanskaja frazeologija. Sovremennij russkij jazyk: Leksikologija. Frazeologija. Leksikografija: hrestomatija* (Slavic Phraseology. Modern Russian Language: Lexicology. Phraseology. Lexicography: a Textbook), Saint Petersburg: SPbGU, 2002, 389 p.
12. Nazarova I.G. Stanevich S.V. *Medicinskie terminy latinskogo i grecheskogo proishozhdenija: sravnitel'naja karakteristika po sposobu primeneniya. Uchenye zapiski Novgorodskogo gosudarstvennogo*

universiteta (Medical Terms of Latin and Greek Origin: Comparative Characteristics According to the Method of Application. Scientific Notes of the Novgorod State University), 2021, No.4 (37), pp. 437-442, available at:

[file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Ddownloads/meditsinskie-terminy-latinskogo-i-grecheskogo-proishozhdeniya-sravnitel'naya-harakteristika-po-sposobu-primeneniya%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Ddownloads/meditsinskie-terminy-latinskogo-i-grecheskogo-proishozhdeniya-sravnitel'naya-harakteristika-po-sposobu-primeneniya%20(1).pdf)

13. Chernjavskii M. N. *Latinskii jazyk i osnovy medicinskoj terminologii* (Latin Language and Fundamentals of Medical Terminology), Moscow, 2007, 448 p.